

BADIIY ADABIYOTDA “JINOYAT VA JAZO” MUAMMOSI

Imomberdiyeva Gulnora Mirzoxolikovna
O‘zMU Jurnalistika va o‘zbek filologiyasi fakulteti
O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrası
2-kurs magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada badiiy adabiyotda “jinoyat va jazo” muammosining badiiy talqini, uning ijtimoiy-ma’naviy asoslari, shuningdek, bu motivning tarixiy va zamonaviy adabiy jarayondagi o‘rni tahlil qilinadi. Jinoyat va jazoning sabablari, oqibatlari, adolat tamoyillariga muvofiqligi yoki ziddiyati, qahramonlarning ichki ruhiy holati va axloqiy tanlovi badiiy asarlar misolida yoritiladi. Tadqiqot davomida bu motivning inson tafakkuridagi o‘rni va jamiyat bilan aloqasi, klassik hamda zamonaviy adabiyot namunalari asosida ko‘rib chiqiladi. Maqola jinoyat va jazo motivining adabiy-estetik hamda ijtimoiy-ma’naviy ahamiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: jinoyat, jazo, badiiy adabiyot, adolat, axloqiy tanlov, ichki ziddiyat, ijtimoiy muammo, adabiy obraz, badiiy talqin, klassik adabiyot, zamonaviy adabiyot.

Jamiyatda sodir bo‘layotgan va bo‘lishi mumkin bo‘lgan jinoyatlar hamda ularga nisbatan qo‘llaniladigan jazolar masalasi badiiy adabiyotda talqin etiluvchi eng dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. Badiiy asarlarda aks ettirilgan jinoyat va jazo muammosi – kundalik hayotda, shuningdek, tarixiy voqealar fonida ro‘y bergan holatlarning badiiy yuksaklikda ifodalanishi orqali e’tiborni tortadi. Ushbu motivlar asarlarda jinoyatlarning sabablari va oqibatlari, ularning qanday yakun topgani – jinoyat jazosiz qolganmi yoki adolat tantana qilganmi – kabi masalalarni yoritish orqali insoniylik, axloq va adolat tushunchalariga munosabatni namoyon etadi[Fayzulloh V, 2006].

Adabiyot olamida “narigi dunyo”, ya’ni, noreal dunyo shaklida yaratilgan asarlarda yorug‘ dunyoda jinoyatlar qilib, gunohga botgan kimsalarning do‘zaxdagi og‘ir jazolari talqini bilan bog‘liq asarlar mavjud. Ibn Sinoning “Hayn ibn Yakzon”, Aligerye Dantening “Ilohiy komediya”, Abdulhamid Sanoiyning “Bandalarning sayr qilib, o‘z joylariga qaytishlari” kabi asarlar shular jumlasidan. Bu asarlarda do‘zaxda azoblanayotgan kishilar obrazi ham mavjud. Bunday do‘zaxiylar bu olamda jinoyatkorona ishlarni qilganlar, endi shu bois, do‘zax azobini, jahannam

ko'rguligini tortadilar. Dinni niqob qilib, zinokorlik, hasadgo'ylik, manfaatparastlik botqog'iga botgan ruhoniylarning noinsoniy qiyofalari Qori Ishkamba ("Sudxo'ring o'limi"), dunyoviy bilim dushmanlari bo'lgan va Ulug'bekni qatl etish fatvosini bergan Shayxulislom Burxoniddin boshchiligidagi munofiq dindorlar ("Ulug'bek xazinasini"), Maysara bilan maishatga ko'z tikkan va eshak terisini yopinib, sharmandayi-sharmisor bo'lgan yengiltak A'lam va Qozikalon ("Maysaraning ishi"), Buxoroyi sharif madrasalarida yetti yil ta'lim olgan, ammo olgan bilimini ashaddiy hasadgo'ylik va ig'vogarlik jinoyati bilan bulg'agan munofiq Abdurahmon domla ("Mehrobdan chayon") qiyofalari jinoyatkor dindorlar obrazi hisoblanadilar.

Jabr-zulm, jazolanmas yovuz jinoyatlar talqini Yevropa modern adabiyoti namoyandalari Jeyms Joys, Alber Kamyu, Frans Kafka, Marsel Prustlarning asarlarida ham o'z ifodasini topa boshladi. Totalitar Sho'ro tuzumi davrida e'tibor berilmagan, insonning erki, hur fikri madhiyasi sanalgan bu kabi asarlarga yo'l qo'yilmagan bo'lsa, mustaqillik mafkurasi sharofatidan modern uslubiga oid dunyoviy asarlar ham o'zbek tiliga tarjima qilina boshlandi. Masalan, ilg'or jahon kitobxoni ishtiyoq bilan o'qiydigan J.Joysning "Ullis", Albert Kamyuning "Begona", "Vabo", Frans Kafkaning "Jarayon", "Jazo koloniyasi" kabi bir qator mashhur asarlar o'zbek tiliga tarjima qilindi. Bu kabi asarlarda jinoyat-jazo motivi bilan bog'liq talqinlar yetakchi o'rinni egallaydi.

F.Kafka "Jarayon" romanining tarjimoni, shoir Vafo Fayzulloh so'ng so'zida talabaligida Kafka hikoyalarini o'qigan taassurotlarini quyidagicha qayd qilgan: "Frans Kafka Dostoyevskiy maktabining o'quvchisi ekani, Dostoyevskiy kashf qilgan olamning yangi sarhadlarini ochgan adib sifatida ko'nglimizga o'tirdi.

Haqiqatdan ham, Frans Kafka Dostoyevskiyni qayta-qayta mutolaa qilgan. Kundaliklarida buyuk yozuvchini hatto tushida ko'rganini yozadi. Biroq Kafkaga xos favquloddalik qudrati shundaki, uning qati sekinlik bilan ochiladi, kashfiyotining miqyosi qayta-qayta mutolaada kengayadi".

Har holda, Kafka yaratmalari Dostoyevskiyning adabiy uslubi, syujet tizimi, kompozitsiya, obrazlar olamiga o'xshamagan betakror ijod namunalari bo'lib,

jinoyat-jazo motivi, bosh jinoyatchi adolatsiz tuzumi, zo‘ravon sud-huquq sohasi bobida mohiyatan u bilan mushtaraklikka ega. Yevropa yoki Amerika qit‘asi yozuvchilaridan aksariyati Dostoyevskiy, Tolstoy, Gogol kabi rus adiblari ijod tajribasidan ta’sirlanganlar.

Yozuvchi “tasodif oyoq ostida”, “dushman o‘z ichingda” kabi xalqona naqlar mohiyatiga uyqash tarzda, Yozef K.ning hibsga olinishida shunday munofiq va ichi qora o‘rinbosarning qo‘li yo‘qmikan, degan shubhaga ham borishi mumkin. O‘rinbosar – har fikrga qarshi yuqorining, mustabid siyosatning bankdagi yovuz vakili kabi taassurot qoldiradi.

Xurshid Do‘stmuhammad “Jarayon”ga yozgan so‘zboshisida yozuvchi do‘stlaridan birining bu asarni “Mor ayon” tarzida atash kerak, degan fikrini eslaydi. Darvoqe, yozuvchi Kafka Yozef K. kabi hur fikrli kishilarning taqdiri borib-borib halokat jariga qulash bilan ado bo‘ladi, degan niyatni ko‘zlaganday ham xulosaga kelish mumkin. Haqiqatdan ham, bechora Yozef K.ning yillab davom etgan sud jarayoni uning vahshiylarcha o‘ldirilishi bilan yakun topadi. Bu esa adolatsiz va mustabid jamiyat ezgu qalb, hur fikrli kishilarning jallodi ekanligining badiiy istifodasidir. Yozef K. yoki Yozef K.lar gunohsiz gunohkorlar timsoli, ulkan mahvkor jinoyatchi – mustabid siyosat, odamkush jamiyat qurboni sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Umarova Makhliyo, The relationship among the writer, the reader, and reality <https://journals.nuu.uz/index.php/1/article/view/4322/1989>
2. Dostoyevskiy F. Jinoyat va jazo. Roman.- Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017.
3. Fayzulloh V. Harakatdagi “Jarayon” qismati. – Kafka F. Jarayon. Roman. - Toshkent, A.Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2006. -271 bet.
4. Ёкубов О. Улуғбек хазинаси. Танланган асарлар. Учинчи том. – Тошкент: АСН. 1978. – 259 б.
5. Айний С. Судхўрнинг ўлими. Қиссалар. –Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги АСН, 1978. – 90 б.
6. Boltaboyev H. Sharq mumtoz poetikasi manbalari. Birinchi kitob. - Toshkent: O‘zbekiston milliy ensklopediyasi, 2008. – 426 b.
7. Normatov U. Umidbaxsh tamoyillar. T.: Manaviyat, 2000.
8. Болтабоев Ҳ. Наср ва услуб. – Тошкент: Фан, 1992.

9. Umarova M. Author and hero's parallelism in English and Uzbek literature //Philology Matters. – 2021. – T. 2021. – №. 2. – C. 21-34.
- 10.Umarova M. The concept of “a literary hero” in English and Uzbek historical novels //Psychology and Education. [http://www. Psychology and education. net/pae/index. php/pae/article/view/2291](http://www.Psychologyandeducation.net/pae/index.php/pae/article/view/2291). – 2021.